

SYNTAKTYKA

Iwona BENENOWSKA

WSP Bydgoszcz

ORZECZENIA SYNTETYCZNE
WYRAŻAJĄCE DZIAŁANIE BÓLU FIZYCZNEGO

Niniejsze rozważania należy rozpocząć od sprecyzowania pojęcia bólu, ponieważ pojęcia takie jak *ból*, *cierpienie*, *dolegliwość fizyczna* niekiedy bywają stosowane zamiennie. W filozofii istnieje kilka teorii bólu. Według starożytnych myślicieli¹ *ból* jest skutkiem przekroczenia pewnych ustalonych miar, układów; według Schopenhauera² – bodźcem pobudzającym do działania, według chrześcijan³ – karą za grzechy. Mechanizmy działania bólu wyjaśnia współczesna **dolorologia** – nauka o bólu. Współczesna medycyna i psychologia udowodniły, że ból odbierany jest w korze mózgowej, w stanie pełnej świadomości. Nie ma więc takiej dolegliwości fizycznej, która nie oddziaływałaby na psychikę i odwrotnie [zob. Dyszak 1992, s. 6]. Przedmiotem moich zainteresowań jest tylko aspekt fizjologiczny cierpienia (= odczuwanie wrażeń czysto fizycznych).

¹ Por. Z. Kuderowicz [1983, s. 2].

² *Ibidem*, s. 5.

³ *Ibidem*, s. 2.

8. Jan wyboksował siostrzeńca¹⁰.

9. Jan zamalował Pawła (pałką) w łeb¹¹.

Ból i jego zamierzenie znajdujemy w eksplikacji zdania z orzeczeniem *biczuje* u M. Grochowskiego:

„X biczuje Y-a Z-em po Y'-u = X wykonując z dużą siłą pewne ruchy Z-em powoduje, że Z wiele razy styka się gwałtownie z Y'-em, powodując, że Y czuje ból, ponieważ X chce, żeby Y czuł ból” [1975, s. 82].

W definicjach słownikowych o bólu mówi się pośrednio, np.:

- „tylko w zastosowaniu do kary cielesnej i umartwień ascetycznych” – SJPD, MSJP,
- „dziś tylko w zastosowaniu do umartwień ascetycznych” – SJPSz.

W powyższych słownikach pojawiają się też określenia definicyjne synonimiczne: „bić biczem, chłostać” (SJPD, MSJP), „bić, chłostać” (SJPSz). Ten ostatni słownik traktuje *bić* jako synonim *chłostać*.

Według M. Grochowskiego „w znaczeniach czasowników *biczować*, *chłostać* w przeciwieństwie do znaczeń czasowników *bić*, *uderzać* są zawarte m.in. znaczenia wyrażen: *chcieć czuć ból*. Stosunek treści tych orzeczeń do treści *bić* i *uderzać* jest neutralny” [1975, s. 82]. Trudno się z tym zgodzić w odniesieniu do *bić*, które w stosunku do *uderzać* zawiera właśnie nadwyżkę znaczeniową: „chcieć sprawić ból”. Jeśli ktoś się dławi, to nie „bijemy” go po plecach, ale „uderzamy”. Słuszne zdają się być intuicje autorów definicji słownikowych czasownika *bić*:

- „zadawać razy, smagać, chłostać” – SJPD,
- „zadawać razy, chłostać, smagać” – MSJP,
- „zadawać razy, ciosy; chłostać, smagać” – SJPSz.

Właśnie ze względu na znaczenie *bić* wpisane w znaczenie czasowników *boksować II*, *wyboksować*, *policzkować*, *spoliczkować*, a pośrednio także w znaczenie *rznąć się*, *zamalować*, uznałam te czasowniki za wyrażające zamierzony ból.

¹⁰ Por. przykład w SJPD.

¹¹ Por. przykład w SJPSz.

Zob. definicje słownikowe:

- *boksować* „bić kogo pięściami” – SJPD, MSJP, SSG,
- *policzkować* „bić po twarzy; wymierzać policzki” – SJPSz, SJPD,
- *rznąć się* „bić się, zabijać się, mordować siebie wzajemnie” – SJPSz, SJPD,
- *zamalować* „posp. uderzyć kogoś; wałnąć, rąbnąć, łupnąć” – SJPSz, SJPD.

Zamierzenie bólu nie ulega wątpliwości w przypadku *torturować*, *storturować*. Zob. *tortura* w SJPSz:

„wielkie cierpienia fizyczne zadawane w celu wymuszenia na oskarżonym zeznań i przyznania się do winy, stosowane powszechnie w średniowieczu, oficjalnie zniesione w wieku XVIII; później stosowane np. przez hitlerowców” [t. III, s. 516].

W definicjach obu czasowników pojawia się wyróżnienie *poddawać torturom* (SJPD, MSJP, SJPSz, SSG), *stosować tortury* (SWJP), *poddać torturom* (SJPD, SJPSz).

Niektóre z predykatów wyrażanych przez omawiane orzeczenia implikują rodzaj „środka czynności” (termin stosowany przez M. Grochowskiego [1975, s. 38] czy „argumentowego środka realizacji” – AŚR (termin A. Otfinowskiego [1982, s. 26–33])).

Do predykatów implikujących AŚR w postaci *części ciała* osoby wykonującej czynność należą: *boksuje II* i *wyboksował*, gdzie *quasi-instrumentem* jest *pięść*¹² oraz *policzkuje*, *spoliczkował*, gdzie za *quasi-instrument* należałoby uznać *dłoń*¹³. *Biczuje* implikuje AŚR w postaci takich przedmiotów, jak: *rózga*, *bat*, *bicz*¹⁴; natomiast dla *zamalował*, *rźnie się*, *storturował* i *torturuje* trudno jest precyzyjnie określić rodzaj AŚR¹⁵.

¹² Zob. „bić kogoś pięściami” w SJPSz, MSJP, SJPD i SS-G.

¹³ Słowniki nie wyszczególniają jednak tego argumentami w definicjach ani w przykładowych realizacjach zdaniowych.

¹⁴ Zob. M. Grochowski 1975, s. 82.

¹⁵ Dla *zamalować* SJPSz podaje przykład z *pałką*: „zamalować [...] [pałką] w łeb”, SJPD z *łopatą* „[...] bo zamaluję cię w łeb łopatą”. W funkcji AŚR może też wystąpić Q-I tak, jak w SJPSz: „(pięścią) w łeb” (podobnie SFJP). Choć przy *rznąć się* słowniki nie określają AŚR, to jednak wydaje się, że mogą to być przede wszystkim ostre narzędzia, np. biała broń, siekiera itp. Dla (*s*)*torturować* słowniki też nie sugerują AŚR. Istnieje jednak pojęcie „narzędzia tortur” (zob. *tortura* w SJPSz). Wiadomo też, że wymyślono różne narzędzia tortur, np. „[...] w niektórych lochach więźniów wieszano do góry nogami na żelaznej obręczy. W innych sadzano ich na

Wykładniki argumentów osobowych występują z reguły w **mianowniku** (wykładnik agensa) i **bierniku** (wykładnik patiensis – będący zarazem podmiotem dolegliwości fizycznej). Wyjątek stanowi orzeczenie *rżnie się*, przy którym wykładnik drugiego argumentu pojawia się w **narzędniku** z przyimkiem *z* (oba argumenty są jednocześnie agensem i patienssem!). Patiens może mieć niekiedy wykładnik *dysjunktywny* (tzn. rozszczepiony na dwa elementy). Możliwość posiadania przez jeden argument dwóch wykładników tłumaczy S. Karolak [1984, s. 108] jako zdolność „reprezentowania jednego argumentu przez więcej niż jeden wykładnik w strukturze wyrażenia zdaniowego”. Części ciała jako odrębną kategorię obiektów przeciwstawia istotom żywym (których są częściami) M. Grochowski [1975, s. 41], twierdząc, że „dana kategoria obiektów [...] może być implikowana semantycznie przez czasownik”.

W interesujących nas orzeczeniach chodzi właśnie o osobę i jej część ciała, jak w wyrażeniach zdaniowych:

– *Jan biczuje Piotra po plecach.*

Plecy są częścią ciała patiensis, argument ten jest więc rozszczepiony na dwa elementy i w takim wypadku ma dwa wykładniki: dla patiensis – w **bierniku**, dla części ciała patiensis – w **miejscowniku** z przyimkiem *po*.

– *Jan zamalował Pawła (pałką) w łeb : między oczy : po fizjonomii*¹⁶.

Drugi argument osobowy może mieć więc postać dysjunktywną z wykładnikami: dla patiensis – w **bierniku**, dla części ciała patiensis – w **bierniku** z przyimkiem *w* : *między* lub w **miejscowniku** z przyimkiem *po*.

W *policzkuje, spoliczkował* część ciała patiensis (policzek) jest wbudowana formalnie i semantycznie¹⁷.

żelaznym krześle, które ustawiano obok kominka. [...] Czasami też specjalnymi urządzeniami miażdżono więźniom nogi i ręce” [B. Weisberg 1993, s. 20].

¹⁶ Zob. SJPSz „w łeb”, SJPD „między oczy”, SFJP „po fizjonomii”.

¹⁷ Na temat argumentów „wbudowanych” zob. M. Grochowski 1975, s. 41, 55.

Wykaz cytowanych prac

- Bogusławski A.: *Preliminaries for Semantic-Syntactic Description of Basic Predicative Expressions with Special Reference to Polish Verbs*. W: *O predykcji*, pod red. A. Orzechowskiej, R. Laskowskiego. Wrocław 1974.
- Dyszak A.: *Orzeczenia syntetyczne wyrażające cierpienia fizyczne we współczesnym języku polskim*. Bydgoszcz 1992.
- Grochowski M.: *Środek czynności w strukturze zdania*. Wrocław 1975.
- Karolak S.: *Składnia wyrażen predykatywnych*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa 1984.
- Kuderowicz Z.: *Cierpienie i sens historii*. „Problemy” 1983, nr 11.
- Mały słownik języka polskiego* pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej i Z. Łempickiej. Warszawa 1993.
- Otfinowski A.: *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych*. Bydgoszcz 1982.
- Otfinowski A.: *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur zdaniowych*. Bydgoszcz 1986.
- Skorupka S.: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2. Warszawa 1967–1968.
- Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, t. 1–11. Warszawa 1958–1969 (w skrócie SJPD).
- Słownik języka polskiego* pod red. M. Szymczaka, t. 1–3. Warszawa 1985 (w skrócie SJPSz).
- Słownik poprawnej polszczyzny* pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa 1973.
- Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich* pod red. K. Polańskiego, t. 1–5. Wrocław 1980–1992 (w skrócie SS-G).
- Słownik współczesnego języka polskiego* pod red. B. Dunaja. Warszawa 1996 (w skrócie SWJP).
- Weisberg B.: *Rycerze i zamki*, tłum. M. Zarzeczna Wydawnictwo RTW 1993.
- Wierzbicka A.: *Dociekania semantyczne*. Wrocław 1969.

**THE SYNTHETIC PREDICATES EXPRESSING ACTING
OF CAUSING PHYSICAL PAIN**

Summary

This paper is devoted to a description of predicates (= formal predicates) opening positions for exponents of two personal arguments (functioning as Agent and Patient). These are the following predicates: *biczuje*, *boksuje II*, *policzkuje*, *rżnie się*, *spoliczkował*, *storturował*, *torturuje*, *wyboksował*, *zamalował*.